TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/60
http ://www.tek.org.tr

BÖLGESEL GELİŞMENİN ÖNÜNDE KIRSAL YOKSULLUK SORUNSALI: ANAMAS YÖRESİ ÖRNEĞİ

İsmail Gökdayı

Bu çalışma "BÖLGESEL GELİŞME STRATEJİLERİ VE AKDENİZ EKONOMİSİ", başlığı ile Prof. Dr. Haluk Erlat editörlüğünde hazırlanan ve 2005 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer almaktadır.

Ağustos, 2012

Bölgesel Gelişmenin Önünde Kırsal Yoksulluk Sorunsalı: Anamas Yöresi Örneği

İsmail Gökdayı[*]

1. Giriş

Bu çalışma, kırsal kesimin gelişememe sorunsalını yoksulluk bağlamında irdelemeye ve sorunsalının doğal ve insani nedenlerini 2003 yılında Anamas Yöresi'nde yapılan doktora çalışmasının sonuçlarına göre açıklamaya çalışmaktadır.

2. Gelişme Sorunsalı

Gelişme, çok yönlü bir sorunsaldır. Bu sorunsalda, gelişmenin mekansal alanı ile birlikte; uygulanan alan ve üzerinde yaşayanların toplumsal, ekonomik, kültürel, çevresel özellikleri ile birlikte insani birikimleri gelişmenin başarısını etkileyen özellikler olarak dikkat çekmektedir (Heiling, 2004: 133). Buradan bölgesel gelişmenin, doğal (mekansal) koşullar, ekonomik, toplumsal, kültürel ve doğal koşullar ve insan birikimlerinin oluşturduğu bir üçlemeye bağlı olarak geliştiği söylenebilir. (Gökdayı, 2003: 265-283)

Bölgesel gelişme içinde bazı kavramlar öne çıkmaktadır. Bunlar bölgesel gelişmenin önceliklerini oluşturmaktadır; bilgi ve üretime yönelik kaynaklar yaratılması, öncelikle yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesi, kalitenin öncelikli olması, merkezi değil, bölgesel topluluğun ön planda olması, hizmetler sektörünün geliştirilmesi ve sektörler arası bağların kurulması, çok sayıda küçük ve orta ölçekli firma ve projeler yaratılması önem kazanmıştır.

---

* Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü. Bu çalışma, 5 Aralık 2003 günü Prof. Dr. Ruşen KELEŞ başkanlığında, Prof. Dr. Cevat GERAY, Prof. Dr. Can HAMAMCI, Doç. Dr. Nesrin ALGAN ve Yrd. Doç. Dr. Zeliha ETÖZ'den oluşan doktora tez jürisi tarafından kabul edilen *Türkiye'de Kırsal Yoksulluk ve Anamas Yöresi Örneği* başlıklı doktora tezinin sonuçlarına dayanmaktadır.

Bölgesel gelişme politikalarında ayrıca, sürdürülebilirlik, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, sosyal ve ekonomik dengelerin, kültürel çeşitlilik ve fırsat eşitliğinin, sosyal, ekonomik ve siyasal katılımcılığın sağlanması yaklaşımları öncelikle benimsenmektedir. (Sarıca, 2001: 154-155)

3. Kırsal Gelişme Engelleri

Bölgesel gelişme planlarında, kırsal kesim için planlanan ile sonuç arasında hayal kırıklığı yaratan bazı olgular vardır. Bunlar bir bakıma "*boşluk*"tur ve kırsal gelişmenin engelleri olarak tanımlamak mümkündür. Bunlar, fırsatların sınırlı olması, beklenmeyen durumlara karşı hassasiyet, yapısal eksiklikler ve dengesiz güç yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır. (Rauch et al, 2001: 14-15)

1. Sınırlı Fırsatlar**:** Dışlanma, ayrımcılık, eğitim-iş olanaklarının kısıtlılığı, gelir ve kaynak adaletsizliği, bilgi ve beceri eksikliği, kamusal kaynaklara erişememe, yetersiz beslenme ve hijyenik olmayan sağlık koşulları.

2. Beklenmeyen Durumlara Karşı Hassasiyet**:** Risk alamamak, birikim olanaklarının sınırlılığı, güvensizlik, umutsuzluk, yoksul hastalıkları (verem, cüzzam, ülser, beslenme bozuklukları, zayıf düşme…), yaşlılık, vücudun aşırı yıpranması v.s…

3. Yapısal Eksiklikler**:** Kamu donatılarının eksikliği/kalitesizliği, kamu yetkililerinin süreksizliği ve isteksizliği, hizmet ve temel gereksinimlerin karşılanma zorluğu, sosyal güvence eksikliği, sivil toplum örgütlenmesi eksikliği.

4. Dengesiz Güç Yapıları**:** Kadın-erkek ayrımcılığı, kadına karşı şiddet, çocuk işçiliği, siyasal erkin paylaşımı ve oy verme dışında siyasal katılım düzeyi, yıkıcı yerel siyaset, kırsal politikaların saptanmasında sesini duyuramama, ağalık/feodal düzen.

Bunun yanında, bölgenin bir ekonomik sosyal analizinin yapılması, öncelikler üzerine kurulmuş açık bir stratejik plan yapılması, hedef gruplar üzerine uygulanması ve çevresel etkileri de içeren bir konsept içinde bir bölgesel gelişme düzeneği AB'nin önerileri arasında yer almaktadır. (Jackson, 2000: 5)

4. Anamas Yöresi'nde Kırsal Gelişme Engelleri

Bu açıklamalar ışığında çalışmamızın bu kısmında kırsal yoksulluk üzerine yapılmış doktora çalışmasının sonuçlarından, bölgesel gelişmenin önünde kırsal yoksulluk sorununun ne kadar örtüştüğü sorusuna yanıt aramaya çalışacağız. Öncelikle yöreyle ilgili bazı temel bilgilere göz atmak gereklidir. (Gökdayı, 2003: 149-253)

* İlçe, 426 Km²dir. (%80'i dağlık ve kıraç arazi).

* 2003 Ev Takip Fişleri verilerine göre; 1744 hanede, 2645 erkek, 2714 kadın toplam 5359 kişi yaşıyor. Hane başına düşen ortalama nüfus 3 kişi.

* Hane başına düşen arazilerin ortalama büyüklükleri (kuru + sulu) 25 dekardır. Bunlar içinde sulu tarım yapılabilen arazilerin ortalama büyüklükleri 6.4 dekardır.

* Tipik karasal iklim koşulları var.

* Yaylacılık devam ediyor.

* Toplam nüfusun % 88'lik bir kısmı düşük eğitimli kişilerden oluşmaktadır. Yaklaşık olarak % 25'i hiç okuma-yazma bilmeyen kişilerden oluşmaktadır. Lise bitirmiş kişi sayısı 522 dir (bunun % 32'si kadındır) ve toplam nüfusa oranı ise, yaklaşık olarak % 10'dur. Yüksek öğretim mezunu (iki yıllık meslek yüksek okulları buna dahildir) kişi sayısı 113 dür. Bunların (% 26.5'i) kadındır ve toplam nüfusa oranı % 2.1'dir. Sayıca ilçe merkezinde yoğunlaşılmaktadır.

* İlçede yer alan hanelerin 1/3'ü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fon'undan yardım almaktadır. İlçe merkezinden uzaklaşıldıkça yoksul hanelerin oranında ve sayısında artış gözlenmektedir. Bu da ulaşılabilirlik düzeyleri ile yoksulluk arasındaki doğrusal bağıntıyı göstermesi açısından ilginç bir sonuçtur.

* Yaş grupları ölçeğinde yapılan çözümlemede, yörede egemen yaş gruplarının 20 yaş altı ve 45 yaş üstü yaş grupları olduğu sonucu da ortaya çıkmıştır. Bu da iş yapabilecek, yetişkin orta yaş grubun yöreden göç ettiğinin de bir göstergesidir.

* Fiziksel uzaklık, aynı zamanda fırsatlara ve kaynaklara da uzaklık anlamındadır. Yoksullar kaynaklara ve fırsatlara erişememenin verdiği eşitsizliklerin bir sonucu olarak yoksulluk içinde yaşamaktadırlar. Bu durum, kırsal kesimin ötekiler bağlamında "*unutulmuş ötekiler*" olarak tanımlanmasını gerektirmektedir.

Olaya bu bakış açısıyla yaklaşıldığında "yapısalcı yaklaşım"ın, "yoksulluğun nedeninin fırsat ve kaynaklara erişmede ortaya konan eşitsizlikler ve yoksunluklardan kaynaklanan yapısal bir sorun olduğu" savının doğruluğu da ortaya konulmaktadır.

Yardım alan hanelerde cinsiyet ölçeğinde yapılan değerlendirmede ise, yörede sayıca egemen cinsiyet grubunun kadınlardan oluştuğu sonucu ortaya çıkmıştır.

* Hane reisi kadın olan hanelerin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayılarında ağırlığın tek kişilik hanelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunların çoğu da tek başına köyde yaşayan yaşlı kadınlardan oluşmaktadır.

Anamas yöresindeki kırsal yoksulluğun yapısal temellere dayanan bir açıklaması vardır. Bu açıklama yoksulluğun ekonomik nedenlerden daha çok, doğal yapısal koşulların biçimlendirdiği ekonomik ve toplumsal yapıdan kaynaklandığını göstermektedir. Buradaki kısıtlama daha çok doğal yapı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Doğal yapı üzerine konuşlanan ekonomik ve toplumsal döngüler buradaki kısır döngünün de en önemli nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki çizelgede yöredeki kırsal yoksulluğun yapısal nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. (Gökdayı, 2003: 273)

Anamas Yöresi'nin kırsal yoksulluğunu "*yapısal yoksulluk kültürü*" olarak tanımlayabiliriz. Yapısal yoksulluk kültürünün (kırsal yoksulluk bağlamında) beş temel özelliği ortaya çıkmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz (Gökdayı, 2003: 254-276):

1. Kırsal yoksulluk döngüsünün asıl kaynağı doğal kaynakların kullanım biçimleri, insan-doğa ilişkileri ve doğal çevrenin üretim yeteneklerine dayanan yapısal nedenlere dayanmaktadır. (yapısal yoksulluk)

2. Koşullara uyumluluk: Sınırlı üretim olanaklarına ve kaynak ve fırsat yoksunluklarına karşın, yaşamlarını sürdürme konusunda doğal koşullara uyum sağlayan bir yaşam biçimi geliştirilmiştir. (yapısal uyum)

3. Niteliklerin değişmemesi ve insan sermayesi (eğitim, bilgi ve beceri) eksiklikleri nedeniyle yoksulluğun kuşaklar arasında kalıtsallaşması. (kalıtsal yoksulluk/ yoksulluğun kuşaklar arasılaşması)

4. Kırsal kesimde yaşamanın doğal bir sonucu olarak fırsat ve kaynak yoksunluklarının getirdiği dışlanma ve ayrımcılık. (unutulmuş ötekiler)

5. Özellikle kadınların niteliksel ve niceliksel olarak kırsal yoksulluğun merkezinde yer alan cinsiyet grubu olarak yer alması. (kadın yoksulluğu)

5. Anamas Yöresi'nde Kırsal Yoksulluk Sonuçları

1. Yoksulluk, yalnızca gelir düzeyinde tartışılacak kadar dar kapsamlı bir sorun değildir. Yoksulluğun daha çok, fırsatlar ve kaynaklar üzerinde bireylere uygulanan eşitsiz tutumların yol açtığı yoksunluklarla daha anlamlı bir biçimde açıklanması yararlı olacaktır. Kaynak ve fırsat yoksunluğu, yoksullaşmanın özünü oluşturmaktadır.

2. Yoksulluk herkes için istenmeyen bir durumdur. Ancak, yoksulların da toplumsal yaşamın her düzeyinde görülmek istenilmediği, göz ardı edilmek istendiği ve yoksul olanların fiziksel görünümleri nedeniyle birçok olanak ve fırsatlardan dışlandığı da kabul edilen bir gerçektir

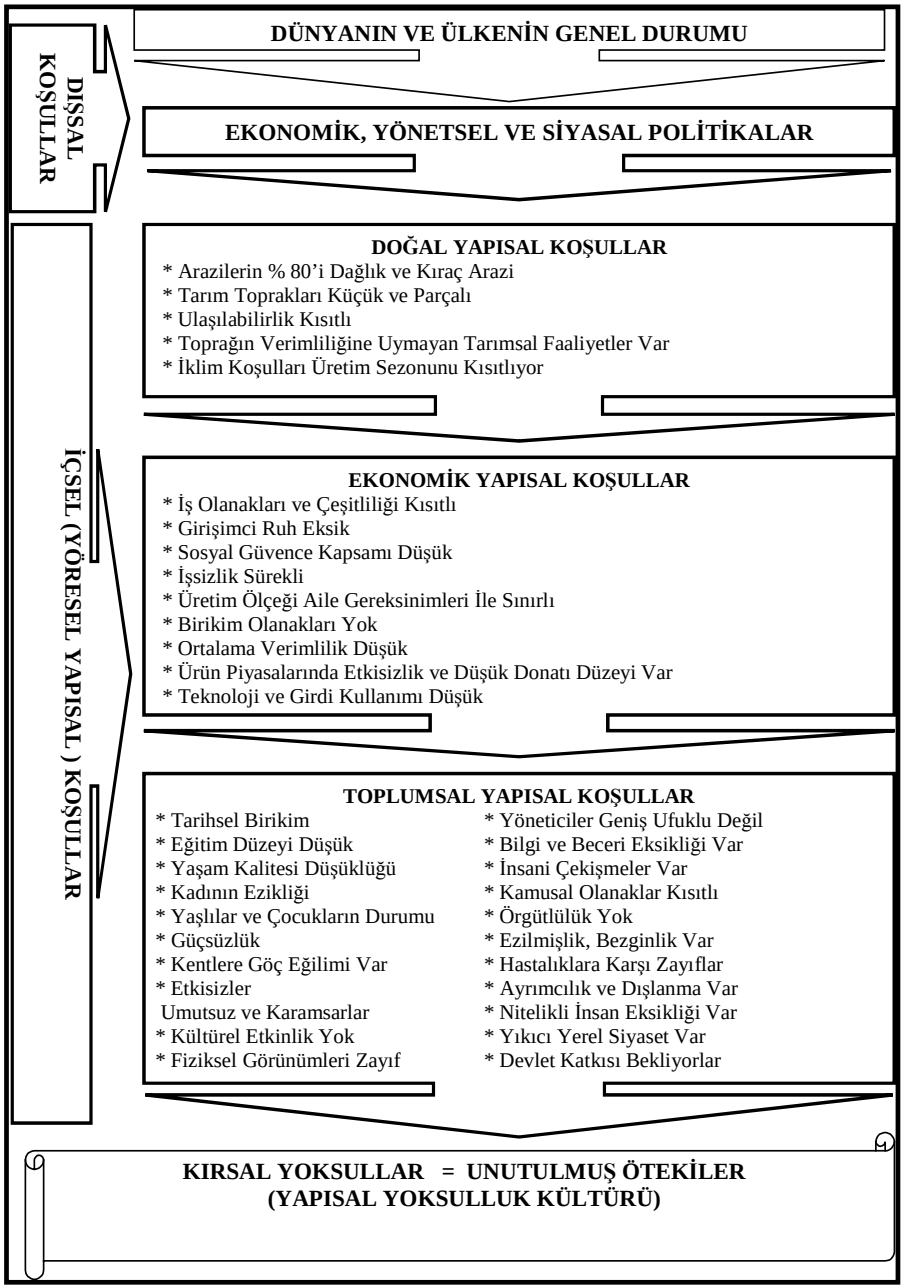
DIŞSAL KOŞULLAR
İÇSEL (YÖRESEL YAPISAL) KOŞULLAR
DÜNYANIN VE ÜLKENİN GENEL DURUMU
EKONOMİK, YÖNETSEL VE SİYASAL POLİTİKALAR
DOĞAL YAPISAL KOŞULLAR
* Arazilerin % 80'i Dağlık ve Kıraç Arazi
* Tarım Toprakları Küçük ve Parçalı
* Ulaşılabilirlik Kısıtlı
* Toprağın Verimliliğine Uymayan Tarımsal Faaliyetler Var
* İklim Koşulları Üretim Sezonunu Kısıtlıyor
EKONOMİK YAPISAL KOŞULLAR
* İş Olanakları ve Çeşitliliği Kısıtlı
* Girişimci Ruh Eksik
* Sosyal Güvence Kapsamı Düşük
* İşsizlik Sürekli
* Üretim Ölçeği Aile Gereksinimleri İle Sınırlı
* Birikim Olanakları Yok
* Ortalama Verimlilik Düşük
* Ürün Piyasalarında Etkisizlik ve Düşük Donatı Düzeyi Var
* Teknoloji ve Girdi Kullanımı Düşük
TOPLUMSAL YAPISAL KOŞULLAR
* Tarihsel Birikim
* Eğitim Düzeyi Düşük
* Yaşam Kalitesi Düşüklüğü
* Kadının Ezikliği
* Yaşlılar ve Çocukların Durumu
* Güçsüzlük
* Kentlere Göç Eğilimi Var
* Etkisizler
Umutsuz ve Karamsarlar
* Kültürel Etkinlik Yok
* Fiziksel Görünümleri Zayıf
* Yöneticiler Geniş Ufuklu Değil
* Bilgi ve Beceri Eksikliği Var
* İnsani Çekişmeler Var
* Kamusal Olanaklar Kısıtlı
* Örgütlülük Yok
* Ezilmişlik, Bezginlik Var
* Hastalıklara Karşı Zayıflar
* Ayrımcılık ve Dışlanma Var
* Nitelikli İnsan Eksikliği Var
* Yıkıcı Yerel Siyaset Var
* Devlet Katkısı Bekliyorlar
KIRSAL YOKSULLAR = UNUTULMUŞ ÖTEKİLER
(YAPISAL YOKSULLUK KÜLTÜRÜ)

3. Yaşanılan koşullar (doğal, ekonomik ve toplumsal) yoksulluk üzerinde belirleyici olmaktadır. Özellikle doğal koşullar kısıtlayıcı bir özellik taşıyorsa, yoksulluğa neden olmaktadır. Alan araştırmamızda da, yöredeki doğal yapının insanlar üzerinde kısıtlayıcı etki yaptığı ve bunun da yoksulluk üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

4. Öte yandan, iklim koşulları da yoksulluk üzerinde belirleyici olabilmektedir. Kuraklıkla birlikte, aşırı yağışların ürünlere zarar vermesi, yağışların özellikle toprak korumasının olmadığı eğimli arazilerde verimli toprağın aşınmasına neden olması, üretim sezonunun kısa sürmesi gibi sonuçlar iklim koşullarının olumsuz etkileridir ve verimliliği düşürdüğünden yoksullaşmaya neden olmaktadır. Anamas Yöresi'nde de iklim koşullarının bu etkileri görülebilmektedir.

5. Kamusal hizmetlerin ve olanakların sunumunda ve paylaşımında adaletsizlik ve eşitsizlik varsa, yoksullaşmaya neden olmaktadır. Bu yüzden eşitsizlik ve adaletsizlik, yoksulluğun ana kaynakları olarak ön plana çıkmaktadır.

6. Öte yandan eğitimsizlik ile yoksullaşma arasında doğrusal bir ilişki kurma olanağı vardır. Yapılan birçok bilimsel araştırmada da bu gözlemlenebilmektedir. Nitekim alan araştırmamızda da, eğitimsiz olanlarda yoksulluğun daha yüksek olduğu saptanmıştır.

7. Olanaklara ve fırsatlara uzaklık, aynı zamanda yoksulluğa yakınlığı da çağrıştırmaktadır. Alan araştırmamızda olanaklara ve fırsatlara uzak olan yerlerde yoksulların sayısında artış olduğu gözlemlenmiştir.

8. Kadınların kırsal yoksulluk içindeki payları, erkeklere göre daha yüksek olabilmektedir. Ancak bu durum, kırsal kesimde kadınlara karşı uygulanan kısıtlamalar (eğitim, konum) ve ayrımcılıkla ilişkilendirilebilir.

9. Üretim ölçeği de yoksullaşma ile ilişkilendirilebilir. Eğer üretim ölçeği bireysel/ailesel gereksinimlerin karşılanmasına yönelik olarak gerçekleşiyorsa, bireylerin/hanelerin ekonomik anlamda birikim yapmalarına ve (ürünlerinin değerlendirilmesinde etkisiz bir piyasa oluşumu yüzünden) ekonomik bir girdi olarak değerlendirilmesine olanak sağlamamaktadır. Üretim ölçeğinin bireysel gereksinimlerin karşılanması yerine endüstriyel ölçekte satışa yönelik olması durumunda ise, hanelere katkı sağlamakta ve dolayısıyla yoksullaşmanın azaltılmasında etkili olmaktadır.

Anamas Yöresi'nde egemen üretim ölçeğinin bireysel gereksinimlerin karşılanmasına dayandığı, bu yüzden de hanelere birikim olanağı sağlamadığı görülmüştür. Satışa yönelik ölçek olarak yörenin sulanabilir kısımlarında meyveciliğin, özellikle de elmacılığın ön plana çıktığı, ancak hektar başına verimlilik ile donatıların ve piyasaların eksikliği nedeniyle beklenen etkiyi yapamadığı görülmektedir.

10. Toplumsal yaşamda işbölümü, örgütlenme ve dayanışmanın da yoksullaşma ile bağlantısı kurulabilir. Toplumsal işbölümünün, dayanışmanın, örgütlenmenin olmaması, tersine bir biçimde toplumsal yapıyı bozan yıpratıcı insani çekişmelerin ön plana çıkması ile yoksullaşma kaçınılmaz olmaktadır. Alan araştırmamızda da yörede olumsuz bir toplumsal yapının olması yüzünden, özellikle kalkınma çabalarının başarısızlığa uğradığı görülmüştür.

11. Yoksulların yaşam kalitelerinin genel olarak düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Ulaşım, iletişim, altyapı, konut, giyinme, besin, eğitim, sağlık gibi temel gereksinimlerin karşılanmasında yaşanılan güçlükler yaşamı zorlaştıran etkilerdir. Bir de bunları karşılayacak gelir düzeyinin olmaması ya da az olması, yoksullaşma üzerinde etkili olmaktadır.

12. Teknoloji ve girdi kullanımının yoksullar arasında daha az olduğu söylenebilir. Yöredeki araştırmalarımızda da teknoloji ve girdi kullanım düzeyinin düşüklüğünün gelir düzeyi ile ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Çünkü teknoloji ve girdi kullanımı için parasal kaynaklara gereksinim vardır. Bu anlamda kaynakları sınırlı olan yöre insanlarının teknoloji ve girdi kullanmaktan kaçındıkları görülmüştür.

13. Diğer yandan tarihsel ve geleneksel alışkanlıklar, eğitim düzeyi düşük kişilerde tutucu etkisi ile yeniliklere karşı kapalı olmalarına neden olabilmektedir. Yüzlerce yıldır değişmeyen üretim ve tüketim kalıpları, olaylara bakış açısını da sınırlamaktadır. Yörede üretim ve tüketim kalıplarının kolayca değişmediği, bu açıdan bakıldığında söylenebilir.

6. Sonuç

Kırsal gelişme, uygun araçlar ve istekli ajanlarla bir bütünlük gösterir. Tek başına politika bağlamında kırsal gelişmenin sağlanması olanaklı değildir. Uygulanacak alan, hedef kitle, uygulama araçları, denetim araçları, uygulayıcı kuruluşlar ve uygulama biçimleri gibi birçok etken kırsal gelişmede etkili olmaktadır.

Bunlara ek olarak, daha çok soyut biçimlerde toplumu etkileyen ekonomik, kültürel, toplumsal ve çevresel engeller de bu gelişme politikalarının başarısız kalmasına neden olmaktadırlar. Fırsatların sınırlılığı, beklenmeyen durumlara karşı kırılganlık, yapısal eksiklikler ve dengesiz toplumsal güç yapıları bu politikaların başarısızlığında önemli bir etkiye sahiptirler. Olanaklar ve fırsatların iyi olduğu ancak, insani birikimlerin yeterli olmadığı yerlerde bu fırsatlardan yararlanılmadığı görülmektedir. Öte yandan fırsatları olmayan, ancak istek ve birikimleri bulunan birçok topluluğun da inanılması güç başarılara imza attıkları da görülmektedir.

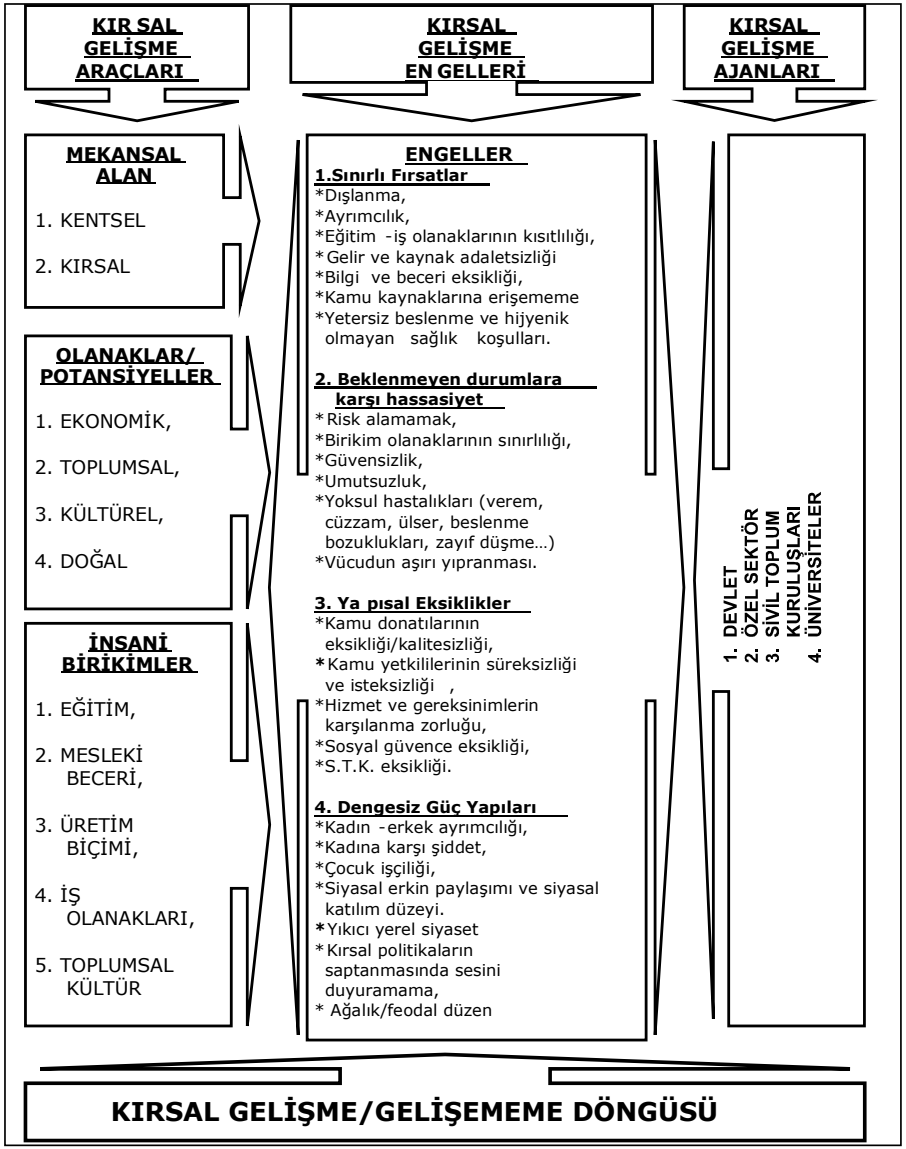

Dolayısıyla; tek başına olanaklar ve fırsatlar sunulması, uygulayıcıların istekleri ve uygun araçlar ve insani birikimlerle birlikte kırsal gelişme engellerinin zararlarının olabildiğince en aza indirgenmesiyle kırsal gelişme politikalarının başarı şansı artabilir. Böylece bölgesel gelişme önünde kırsal yapıdan kaynaklanan engeller en aza indirgenebilir.

1. Kırsal gelişme araçları ile gelişme ajanları arasında çeşitli toplumsal, kültürel, siyasal, doğal ve ekonomik engeller bulunmaktadır. Bu engeller devam ettiği sürece kırsal gelişme politikalarının başarısızlığı hep gündemde olacaktır.

2. Kırsal gelişme araçları ile gelişme ajanları arasındaki engeller yoksulluğun "*yoksunluk boyutu*" ile ilişkilidir.

3. Unutulmuş ötekilik boyutlarının iyileştirilmesi, hem kırsal yoksullukla mücadele, hem de bölgesel gelişmenin başarısı açısından oldukça önemli bir araçtır. Bu aynı zamanda bölgesel gelişme politikalarının da öncelikleri arasındadır.

Kaynaklar

GÖKDAYI, İ. (2003), *Türkiye'de Kırsal Yoksulluk ve Anamas Yöresi Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

HEILING, G. K. (2004), "Sustainable Rural Development". General Research, 2004 Research Plan.

JACKSON, T. (2000), **"**Sustainability Appraisal of Regional Development Assistance in Remote Rural Economies: The Case of the Scottish Highlands and Islands", Working Copy, Geddes Center For Planning Research University of Dundee.

RAUCH, T., BARTELS, M. ve ENGEL, A. (2001), *Regional Rural Development A Regional Response to Rural Poverty*. Wiesbaden: Universum Verlagsanstalt.

SARICA, İ. (2001), "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (1), 154-155.